

Ольга Воляннюк

РОЛЬ МІЖНАРОДНОЇ СПІЛЬНОТИ У ЗБЕРЕЖЕННІ ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Актуалізовано міждисциплінарні проблеми збереження суспільно важливої інформації на рівні міжнародної спільноти. З'ясовано, що політологічний аналіз політико-культурних цінностей вирізняється можливостями встановити реальні інтереси, владні амбіції, міждержавні комунікації, іміджеві стратегії країн, що становлять сутнісне наповнення політики збереження таких цінностей. Окрему увагу приділено політиці формування та збереження політико-культурної спадщини ЮНЕСКО, її інструментам та принципам у

сучасних умовах непрогнозованого, складного, динамічного світового розвитку.

Ключові слова: міжнародна спільнота, цінності, політико-культурні цінності, ЮНЕСКО, політика збереження цінностей.

Volyanyuk O. The international community's Role in the preservation of political and cultural values. *The interdisciplinary problems international communities saving of the socially important information are analyzed. The political analysis of values differs opportunities to establish real interests, the ambitions of power, interstate communication, branding strategy, which constitute the essential content of its policy of preserving these values. Special attention is given to the policy formation and preservation of political and cultural heritage of UNESCO in unpredictable, complex, dynamic world development.*

Key words: international community, values, political and cultural values, UNESCO, policy of the preservation of values.

Актуальність проблеми збереження суспільно важливої інформації на рівні міжнародної спільноти зумовлюється сучасними процесами цивілізаційного розвитку, взаємодії культур. Адже збережені й актуалізовані цінності визначають не лише розвиток політичної культури та свідомості громадян, але й реалізуються у мотивах, поведінці, діях та орієнтаціях суб'єктів політики. Нині беззаперечним є вплив політичного світу на суспільні процеси збереження, відтворення і забування вагомих смислів. При цьому важливо підкреслити й очевидний зворотний зв'язок, коли минуле і ставлення сучасників до нього визначають хід політичної дійсності, коли збережені політико-культурні цінності є виміром легітимності, підтримки і прийнятності політичного режиму, критерієм довіри у відносинах між державою та громадськістю, у міжнародних взаєминах та подібне.

У наш час політико-культурні цінності як властивість, орієнтир та інструмент соціального регулювання все більше потребують адекватних механізмів і форм їх збереження та переосмислення громадськістю, тобто такої політики, що у сучасних наукових джерелах характеризується як політика суспільної пам'яті, політика ідентичності або ширше – культурна політика, гуманітарна політика, управління національною/світовою спадщиною тощо. У цьому зв'язку особливу роль відіграють суб'єкти відповідної політики.

Визнання права кожного народу на формування і збереження своєї цінної «ціннісної системи координат», а також зближення національних і загальнолюдських цінностей вбачається актуальним завданням для громадськості, політикуму та наукової спільноти. *Метою* ж нашого дослідження є з'ясувати окремі особливості міжнародної політики формування та збереження політико-культурних смислів у сучасних умовах невизначеного, динамічного, множинного розвитку світу. Така мета конкретизована у *завданнях*: виявити міждисциплінарні та власне політологічні грані проблеми; охарактеризувати специфіку середовища формування, поширення, збереження, передачі й примноження політико-культурних цінностей у сучасному світі; окреслити спектр суб'єктів, що визначають найвагоміші для збереження світові орієнтири і здобутки й, таким чином – програмувати світові перспективи; розкрити роль ЮНЕСКО у відповідній галузі міжнародної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цінностей у політичному житті суспільства є предметом ґрунтовних досліджень О. Бабкіної [2], Н. Жабінець [9], В. Корнієнка [13], М. Михальченка [26], Л. Нагорної [21], М. Остапенко [22], Ю. Шайгородського [29] та інших вітчизняних науковців.

Водночас, реалізовано й чимало наукових досліджень стосовно внеску міжнародної спільноти у справу збереження та поширення політико-культурних цінностей, ролі окремих суб'єктів у цій царині. Нашу увагу, зокрема, привертають праці, що описують окремі напрями діяльності ЮНЕСКО. Частково до цих питань звертаються вітчизняні науковці у своїх дисертаційних дослідженнях з філософських (В. Бакальчук [3], С. Дрожжина [8], І. Шавкун [28]), історичних (Г. Андрес [1], Т. Катаргіна [11], В. Корнієнко [12], О. Кравцова [14], Є. Ярошенко [30]), географічних (К. Поливач [24]), педагогічних (М. Дебич [6], З. Донець [7]), правових науках (І. Крегул [15], О. Мельничук [19], С. Пивовар [23], О. Усенко [27]), у дослідженнях галузі державного управління (О. Малишева [17], В. Малімон [18]), архітектури (М. Бевз [5]). У політичних науках проблеми, пов'язані з діяльністю ЮНЕСКО, вітчизняні науковці описують у контексті пошуку шляхів налагодження політико-комунікативних (О. Зернецька [10]) та інтеграційних (В. Бакуменко, О. Ващук, Д. Вітер, С. Вировий, В. Гоблик [20]) зв'язків, у світлі актуальних проблем зовнішньої

політики і міжнародних зносин (Ю. Баланюк [4], Є. Макаренко [16] та інші).

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукових праць, а також складні реалії світового розвитку зумовлюють необхідність власне політологічного погляду на проблематику збереження суспільно важливої та політично корисної інформації. У цьому контексті важливим є з'ясування не лише історичної ролі чи мистецької значимості збережених суспільних цінностей, не тільки їх економічні й туристичні вигоди чи морально-етичний бік проблематики, не лише формальні норми чи правові механізми відповідної політики, але й ті реальні суспільно-політичні інтереси, владні амбіції, міждержавні комунікації, іміджеві стратегії країн, що становлять сутнісне наповнення цієї політики.

Особливістю політологічного пошуку в обраному предметному полі є не всі види відносин між соціальними суб'єктами у сфері, але передусім ті з них, що розкривають суперечливу сутність політичного життя на різних рівнях, у тому числі й на рівні міжнародних об'єднань. Приміром, системний аналіз політики формування та збереження політико-культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні (тобто характеристика її суб'єктів, об'єктів, інструментів, ресурсів, моделей тощо) важливий і для політичної науки, і для політичної практики, особливо з огляду на потребу виявлення тенденцій і закономірностей у цій сфері.

Загалом осмислення актуальних викликів збереженню політико-культурних цінностей сучасності у реаліях стрімких суспільно-політичних і геополітичних трансформацій приваблює чутливістю до швидкоплинності політичного життя, особливою увагою до ретроспектив і поточних подій, політичної кон'юнктури, що безпосередньо торкнулися проблем збереження національної і світової спадщини. Функція оберігання сьогодні розділяється між дедалі більшою кількістю суб'єктів політики, що не завжди відчують власну відповідальність за цю справу. У цьому зв'язку нашу увагу привертають реалії т.зв. глобального світу VUCA (V – *Volatility* – динамічність, скороминучість; U – *Uncertainty* – невизначеність, несподівані перспективи; C – *Complexity* – складність, заплутаність, хаос; A – *Ambiguity* – неоднозначність, непорозуміння, множинність) [31] як

своєрідного середовища формування, поширення, збереження, передачі й примноження політико-культурних цінностей. Характерно у цьому зв'язку припустити, що ці самі параметри сучасного суспільно-політичного розвитку є одночасно його новітніми цінностями, принципами організації та самоорганізації. Згадана аббревіатура, що походить із військового термінологічного апарату, сьогодні все частіше використовується у інших науках про людину, коли остання вимушена бути готовою і до організованих, і до стихійних форм суспільної співпраці, і до взаємодії, і до захисту від можливих загроз непрогнозованого, невизначеного, складного, неоднозначного світу. Нинішнє суспільно-політичне життя вимагає творчої ініціативи, постійного продукування ідей та ефективних рішень, учасницької демократії, перегляду традиційних стратегій світового співробітництва, міжнародного планування та державного управління, швидкого реагування на виклики динамічної і непередбачуваної політики заради захисту визначальних і незмінних прав та свобод людини.

Одночасно багатоплановість, невизначеність, плінність, неоднозначність сучасного суспільно-політичного розвитку формують умови та можливості діяльності політичних організацій, інституцій та структур, у тому числі й стосовно збереження політико-культурних цінностей. Збережена інформація спільнотами різного рівня з урахуванням зовнішніх, глобальних факторів демократичних перетворень природно не може бути внутрішньо однорідною та містить безліч відмінних, а часто й суперечливих відтінків, образів, емоцій тощо. Міжнародним організаціям, на які покладається відповідна функція збереження (опрацювання сигналів, стимулів, образів, асоціацій, смислів, їх освоєння, відбір, узагальнення, конкретизація, систематизація, деталізація), також стратегічно важливо планувати, управляти, керувати, розвиватися відповідно до нових реалій світового розвитку.

Погодимось з М. Михальченком, який зауважує, що ціннісний догматизм (абсолютизація вічних істин) і ціннісний релятивізм долається через вибір між полюсами в межах діалектичного синтезу антиномій: єдності – різноманіття цінностей, об'єктивної – суб'єктивної засади цінностей, ідеального – реального, вічного – історично визначеного, традиційного – новаторськи-творчого в цінностях тощо.

Збереження, синтез різних систем цінностей є продуктивнішим шляхом людства, ніж їх знищення будь-якими засобами (збройними, інформаційними, релігійними тощо) [26].

Дефініція «політико-культурні цінності» увиразнює проблематику культурологічних коренів цінностей суспільно-політичного життя. Фундаментальні/загальнолюдські/позитивні/універсальні політичні цінності (людська і національна гідність, права і свободи громадянина, правова захищеність людини, законність, суверенітет, державність, демократія, свобода, рівність, гуманізм, безпека, мир і суспільна злагода, діалогічність, чесна праця, добробут, соціальна справедливість, громадянська відповідальність, патріотизм, солідарність, співчуття, взаємна повага, довіра тощо) формують і формуються із ареалів культурної пам'яті, маркерів національної і глобальної свідомості, символів громадянської ідентичності і державного самовизначення, що дозволяє по-новому подивитися і на завдання та стратегії політики збереження цінностей на внутрішній і міжнародній арені.

Сучасний дискурс «студій пам'яті», що нині активно розвиваються і в рамках вітчизняної політології, актуалізують питання політичної волі та міжнародної співпраці заради захисту «місць/ареалів пам'яті» (концепція П. Нора) під час посягань на національний інформаційний простір, актів агресії, воєнних дій, вандалізму, конфліктів щодо історико-культурних цінностей, музейних фондів, техногенних катастроф, природних катаклізмів, порушення умов зберігання тощо. Деструктивні прояви нестабільних, кризових політичних процесів створюють реальні передумови для руйнування фондів національної пам'яті, «розмивання» політико-культурних цінностей, зрештою, утвердження подвійних стандартів поведінки. Як культурне надбання, суспільна пам'ять має власну цінність, оскільки протистоїть насильному забуттю, уособлює єдність спільноти, вірність традиціям, спадкоємність, наступність поколінь, стоїть на сторожі збереження національної, культурної, політичної ідентичностей.

У VUCA умовах більшість сучасних громадських, комерційних, наукових, освітніх, інформаційних, аналітичних, бізнесових, військових, урядових, культурних та інших організацій усвідомлюють значимість збереження та імплементації спільних ціннісних орієнтирів, матеріальних та духовних регуляторів соціальних відносин. Сьогодні

відповідальність за поширення останніх покладається на універсальні міжнародні організації, міжурядові, неурядові, міжрегіональні, субрегіональні, регіональні організації і блоки, транснаціональні корпорації, групи тиску, мас-медіа, авторитетних книговидавців, кіно виробників, релігійні общини, музеї, центри просвіти і культури та інші суспільні сили і рухи, що діють у світових масштабах.

У цьому контексті заслуговує вивчення діяльність ЮНЕСКО, зокрема виокремлення практичних заходів щодо охорони, збереження, управління, моніторингу українських об'єктів культурної спадщини відповідно до європейських стандартів, підвищення рівня обізнаності громадськості. Назріла проблема імплементації норм і правил міжнародних організацій у вітчизняне законодавство та аналіз досягнень, прорахунків і помилок у відповідній галузі політики для формування сприятливого середовища збереження духовної і матеріальної спадщини, виявлення перспективних напрямів такої політики у контексті подальшої демократизації та євроінтеграції України.

У 1992 р. ЮНЕСКО започатковує спеціальну програму за назвою «Пам'ять світу» (*Memory of the World Programme*) [32], покликану до визнання документальної спадщини міжнародного, регіонального та національного значення. Рекомендації ЮНЕСКО щодо збереження пам'яті світу, доступу до технологій, документальної спадщини в цифрову епоху виходять передовсім з того, що спадщина в архівах, бібліотеках та музеях становить основну частину пам'яті народів світу і відображає, власне, різноманітність цих народів, їх цінностей, мов і культур. Всесвітнє документальне надбання розглядається як документована колективна пам'ять світу, його культурне багатство, результат творчості різних людей і їх спільнот упродовж багатьох століть, що не обов'язково погоджується з нинішніми суспільно-політичними реаліями, але свідчить про еволюцію думок, ідей, досягнень тощо, від бездержавних етнічних меншин до окремих культур, що перетинають сучасні кордони держав. Питання про збереження цієї спадщини є причиною занепокоєння не лише для спеціалістів, але й інших зацікавлених суспільно-політичних акторів у світлі високих ризиків втрати важливих джерел інформації.

Тож всесвітня спадщина в інтересах усіх цивілізованих суб'єктів політики є загальним надбанням, що має оберігатися найновітнішими методами, бути доступною, а головне – значимою, цінною, усвідомленою. По-своєму унікальним є досвід проектної пропозиції щодо

створення Міжнародної кафедри ЮНЕСКО зі збереження Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, алгоритм написання якого детально розглядається у працях Ю. Баланюк [4].

Поряд з тим максимально зберігаються і неписані норми, правила, результати їхнього дотримання та нехтування ними, що становлять сутнісне наповнення політичного досвіду у цій галузі. Цьому слугують й принципи приписи освітянам, що їх пропагують ЮНЕСКО: навчити жити разом; навчити набувати знань; навчити працювати; навчити жити тощо. Загалом згадані нами вище сучасні принципи мінливого світу та універсальні цінності цивілізованого співжиття відображені й у стратегічних цілях ЮНЕСКО зі Середньострокової стратегії на 2014–2021 рр. : 1) розвиток систем освіти з метою розширення можливостей якісного навчання для всіх протягом усього життя; 2) розширення прав і можливостей учнів з метою виховання творчої та відповідальної глобальної громадянськості; 3) формування майбутнього порядку денного в галузі освіти; 4) сприяння розвитку зв'язків між наукою, політикою і суспільством, а також етичною та інклюзивною політикою в інтересах сталого розвитку; 5) зміцнення міжнародного наукового співробітництва в інтересах миру, стабільності і соціальної інклюзивності; 6) підтримка інклюзивного соціального розвитку і заохочення міжкультурного діалогу, зближення культур; 7) охорона, популяризація та передача спадщини; 8) заохочення творчості й розмаїття форм культурного самовираження; 9) сприяння розвитку свободи вираження думок, засобів інформації [25].

Висновки. Сучасні наукові підходи до осмислення суб'єктності політики у галузі збереження важливих політико-культурних цінностей варто увиразнити. При чому держава в одноосібному порядку неспроможна забезпечити багатоаспектний захист культурної спадщини, а співпраця державних, громадських інституцій та приватного сектору є реальним шляхом вирішення проблематики на принципах партнерства і взаємовпливу. До того ж однаково актуальними для представництв кожної із таких структур є перегляд поточного і майбутнього стану, власної обізнаності й готовності у вирішенні питання, спроможність до змін; здатність цінувати взаємозалежності,

передбачати проблеми, розуміти наслідки вчинків і дій, усвідомлювати альтернативи та роз'яснювати нові можливості збереження фундаментальних політико-культурних цінностей.

Проблема суб'єктивності передусім окреслює спектр і можливості тих, хто визначає найвагоміші для збереження цивілізаційні здобутки, надає їм того чи іншого ідеологічного забарвлення, передбачає і програмує світові перспективи. Збереження і зближення світових політико-культурних цінностей є одним із ключових напрямів діяльності Організації Об'єднаних Націй та її установи – ЮНЕСКО, через котру здійснюється значний обсяг гуманітарної роботи, освоюються правові та моральні норми, розробляються платформи міжнародних правил з взаємної підтримки у вирішенні складних політико-культурних проблем заради миру, безпеки й стабільності.

Порушення міжнародних зобов'язань, відчутна нестабільність сучасного світу вкотре актуалізують відновлення ціннісних орієнтирів довіри і взаємоповаги у відносинах між державами і народами. Процес накопичення, збереження, трансляції матеріальних та духовних цінностей є невід'ємною частиною життєдіяльності людей. Здатність відтворювати традиції, орієнтири і досвід спільного минулого, можливість тривалого збереження інформації про події зовнішнього світу та внутрішні реакції, а також спроможність відтворювати ці смисли, використовувати їх у практичному політичному житті значною мірою залежить від міжнародних спільнот та організацій.

Надалі перспективними вважаємо осмислення проблем відповідальності, транспарентності їх діяльності, фінансування, управління міжнародними організаціями, контролю над ними, а також реформування, участі у врегулюванні конфліктів, впливі на економіку, політику, культуру тощо.

1. Андрус Г. О. Охорона культурної спадщини України в контексті світових інтеграційних процесів (друга половина XX – початок XXI століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н: 26.00.05 / Г. О. Андрус; Укр. т-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПК. – К., 2009. – 206 с.

2. Бабкіна О. В. Нова філософія політики в множинності сучасного світу / О. В. Бабкіна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22:

Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2011. – Вип. 6. – С. 5–11

3. Бакальчук В. О. Етносоціальний вектор культурної політики України: стратегічні пріоритети: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філос. н: 21.03.01 / В.О. Бакальчук ; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2007. – 15 с.

4. Баланюк Ю. С. Політико-правові механізми формування та збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. політ. н. : 23.00.02 / Ю. С. Баланюк; Чернівецький національний Університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці, 2016. – 22 с.

5. Бевз М. В. Методичні основи збереження та регенерації заповідних архітектурних комплексів історичних міст: автореф. на здобуття наукового ступеня доктора архітектури: 18.00.01 / М. В. Бевз; Національний університет «Львівська політехніка», 2004. – 32с.

6. Дебич М. А. Проблема гуманізації вищої освіти в діяльності ЮНЕСКО : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. п. н: 13.00.01 / М. А. Дебич; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2012. – 20 с.

7. Донець З. Ф. Осучаснення змісту культурознавчих дисциплін у вищій школі в контексті міжнародних культуроохоронних конвенцій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. пед. н: 13.00.04 / З. Ф. Донець ; АПН. Ін-т вищ. освіти. – К., 2004. – 20 с.

8. Дрожжина С. В. Культурна політика як проблема сучасного соціокультурного процесу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. н: 09.00.03 / С. В. Дрожжина; Донецький нац. технічний університет. – Д., 2004. – 23 с.

9. Жабінець Н. В. Політичні цінності та їх втілення у процесі демократизації українського суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. політ. н. : спец. 23.00.03 / Н. В. Жабінець; Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 20 с.

10. Зернецька О. В. Глобальні трансформації систем масової комунікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. політ. н. : 23.00.04 / О. В. Зернецька; НАН України. Ін-т світ економіки і між нар. відносин. – К., 2000. – 34 с.

11. Катаргіна Т. І. Розвиток системи збереження пам'яток історії та культури у Великобританії, США, Канаді (1960–80-ті рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.02 / Т. І. Катаргіна; НАН України; Ін-т історії України. – К., 2001. – 20 с.

12. Корнієнко В. В. Історико-культурна спадщина та використання в туристичній сфері України (1991–2007рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н: 07.00.01 / В. В. Корнієнко; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2008. – 20 с.

13. Корнієнко В. О. Діалектика суб'єкт-об'єктної взаємодії механізмів формування системи цінностей владної політичної еліти / В. О. Корнієнко, В. В. Добіжа // Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: монографія. – Вінниця: ВНТУ, 2009. – С. 76–86.

14. Кравцова О. А. Архівний портал ЮНЕСКО: засади створення, структури, інформаційний ресурс: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор.

наук: 27.00.02 / О. А. Кравцова; Держ. академії керівних кадрів культури і мистецтв Міністерства культури і туризму України. – К., 2009. – 16 с.

15. Крегул І. Ю. Співробітництво України з міжнародною організацією ЮНЕСКО у сфері правового забезпечення розвитку інформаційного суспільства в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. юрид. н. : 12.00.07 / І. Ю. Крегул; КМ України, Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. – К., 2012. – 22 с.

16. Макаренко Є. А. Інформаційне суспільство, політика, право в програмній діяльності ЮНЕСКО / Є. А. Макаренко. – К. : Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 2001. – 384 с.

17. Малишева О. В. Державне управління сферою туризму та охороною культурної спадщини (регіональний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. н. з держ. упр. 25.00.02 / О. В. Малишева; Нац. акад. држ. Управління України при Президенті, Харківський регіонал. ін.-т. – Х., 2008. – 20 с.

18. Малімон В. І. Культурна політика держави як чинник реформування суспільства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В. І. Малімон; Нац. акад. держ. управління України при Президенті. – Івано-Франківськ, 2011. – 17 с.

19. Мельничук О. І. Статус Всесвітньої природної та культурної спадщини людства в міжнародному праві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. юрид. н. : 07.00.11 / О. І. Мельничук; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2006. – 19 с.

20. Міжнародна інтеграція: навч. посіб. / І. В. Артёмов, В. Д. Бауменко, О. М. Вашук, Д. В. Вітер, С. І. Вировий, В. В. Гоблик; Нац. акад. держ. упр. при президентові України, Закарпат. держ. ун-т. – Ужгород: Ліра, 2009. – 472 с.

21. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань / Л. П. Нагорна. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. – 272 с.

22. Остапенко М. А. Політичний плюралізм: нестабільність демократії та пошуки соціальної рівноваги: монографія / М. А. Остапенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 349 с.

23. Пивовар С. В. Адміністративна відповідальність про порушення законодавства про культурну спадщину України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. юрид. н. : 12.00.07 / С. В. Пивовар; Київ. Нац. університет внутрішніх справ, Мін. Внутрішніх справ України. – К., 2010. – 24 с.

24. Поливач К. А. Культурна спадщина та її вплив на розвиток регіонів в Україні (суспільно-географічне дослідження): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. географ. Н. : 11.00.02 / К. А. Поливач; Інститут географії НАН України. – К., 2007. – 24 с.

25. Проект среднесрочной стратегии ЮНЕСКО 2014–2021 [Електронний ресурс] / Офіційний сайт UNESCO. – Режим доступу: <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002200/220031r.pdf>

26. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. колектив : М. І. Михальченко (керівник) та ін. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – 336 с.

27. Усенко О. В. Державно-правове регулювання відносин у сфері охорони культурної спадщини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. юрид. н. : 12.00.07 / О. В. Усенко; Нац. акад. внутр. справ. – К., 2011. – 20 с.
28. Шавкун. І. Г. Менеджмент як соціокультурне явище: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. філос. н. : 09.00.03 / І. Г. Шавкун ; АПН України. Ін-т вищ. освіти. – К., 2008. – 35 с.
29. Шайгородський Ю. Ж. Ціннісний конструкт міжкультурної комунікації / Ю. Ж. Шайгородський // Український соціум. – 2002. – № 1. – С. 41–48.
30. Ярошенко Є. С. Становлення державної системи охорони культурних цінностей в Україні: 1917 – 1919 рр. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. і. н. : 07.00.01 / Є. С. Ярошенко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2002. – 16 с.
31. Johansen B. Get There Early: Sensing the Future to Compete in the Present / Johansen Bob. – San Francisco, CA: Berrett-Koehler Publishers, 2007. – 258 p.
32. UNESCO Memory of the World Programme. Official website [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/flagship-project-activities/memory-of-the-world/homepage/>